

AKTUALNI PROBLEMI

NEDELJKO RENDULIĆ

NEKI ASPEKTI NELIKVIDNOSTI U NAŠOJ PRIVREDI

Analizirajući pojavu nelikvidnosti u jugoslavenskoj privredi, koja posljednje 2--3 godine dolazi sve više do izražaja, a ovog ljeta je izgleda dosegla svoju kulminaciju, treba prvenstveno naglasiti da je ona posljedica mnogobrojnih uzroka i izraz dubljih problema naše privrede i društva, a uzročnike treba tražiti kod svih nosilaca ekonomsko-političke akcije u našem društvu, od federacije i ostalih društveno-političkih zajednica, preko banaka do radnih organizacija.

Baš zbog izuzetne složenosti date situacije, mjere za njeno otklanjanje trebat će tražiti prvenstveno u promjenama u samom privrednom sistemu kao i u našoj tekućoj ekonomskoj politici.

Od mnogobrojnih uzroka nelikvidnosti na prvom mjestu treba spomenuti nepokrivene investicije. Iako u našem privrednom sistemu postoji Zakon o izgradnji investicionih objekata, tog Zakona izgleda da se malo tko pridržava. Naime, spomenuti Zakon decidirano nalaže — ako investitori nemaju unaprijed osigurana sredstva, da ne smiju zaključiti ugovore o izvođenju investicionih radova, a niti im se smije izdati dozvola za gradnju. U praksi se, međutim, pronalazi niz načina da se izigra ovaj zakonski propis, prvenstveno tako da investitori prikažu daleko manju predračunsku vrijednost investicija, nego li će one zaista iznositi, a kod najkrupnijih investicija izgleda da se potpuno prelazi preko tog zakonskog propisa.

Ta pojava je uzela priličnog maha, a najviše pojava da se ne osiguravaju potrebna sredstva imamo baš kod investicija koje financiraju društveno političke zajednice (od federacije do općina).

Tako prema podacima objavljenim u dnevnoj štampi proizilazi da federaciji za pokrivanje još ranije, uglavnom prije privredne reforme, ugovorom preuzetih obaveza za velike objekte u gradnji (npr. za hidroelektranu Đerdap, za željezaru Smederevo, i još nekoliko drugih većih objekata) nedostaje samo ove godine 471 milijun dinara (novih). Te nepokrivene investicione obaveze bile bi još veće da Jugoslavenska investiciona banka nije već posudila

federaciji 150 milijuna dinara, čime je federacija pokrila dio svojih investicionih obaveza.

Međutim, navedenim iznosom nepokrivene investicione obaveze federacije u ovoj godini nisu iscrpljene. Spomenuti iznos od 471 milijun dinara treba još uvećati za 63 milijuna dinara, koje federacija treba platiti za isplatu kredita bez obaveze vraćanja, a koji se daju za pruge Beograd—Bar, Gostivar—Kičevo, te za završetak Jadranske magistrale na području Crne Gore, kao i njenog produžetka prema Makedoniji. Time ukupne nepokrivene investicione obaveze federacije u ovoj godini dosižu iznos od 534 milijuna dinara.

Ono što posebno zabrinjava je činjenica, da će se vjerojatno još barem kroz naredne 2 godine javljati u vanbudžetskoj bilanci federacije slični odnosi.

Ovome svemu treba dodati da takvih sličnih primjera imamo i na nivou ostalih društveno političkih zajednica, a također i u privredi. Iako se tu u pojedinačnim slučajevima radi o manjim iznosima nego li u navedenim primjerima na nivou federacije, ipak se i tu radi u ukupnom iznosu o velikim sumama, iako nema tačnih podataka o ukupnim nepokrivenim investicijama na ovoj osnovi.

Nepokrivenost investicija uvjetuje jednim dijelom i lagana, ali neprekidna inflacija koju ni mjerama privredne reforme nismo uspjeli sasvim zaustaviti već smo samo ublažili njen intenzitet, a što potvrđuju i službeni podaci o kretanju cijena.

Posljedica toga je, da čak i oni investitori koji su u cijelosti imali osigurana sredstva prije početka investicionog zahvata, njegovim dovršenjem moraju osigurati nova dodatna sredstva da bi se pokrila prekoračenja nastala povećanjem cijena, a mnogi često puta i nisu u mogućnosti da ih osiguraju.

Posljedice ovako prenapregnutih investicionih zahvata na likvidnost privrede su više nego očite. Investitori ne mogu plaćati usluge izvođačima radova i dobavljačima, ovi pak svojim dobavljačima, itd. . . čime se lanac nelikvidnosti širi.

Sve ovo pokazuje da smo imali, i da još uvijek imamo prevelike investicione ambicije, koje očito prelaze materijalne mogućnosti naše privrede.

Isto tako treba napomenuti da takva naša ekonomska politika u oblasti investicija ima antireformski karakter, i ako želimo uspjeh privredne reforme i rješenje problema nelikvidnosti u privredi, kao prvu mjeru moramo sve postojeće investicije svesti u realne okvire naših materijalnih mogućnosti, i uvesti strogo poštivanje ranije spomenutih zakonskih propisa o osiguranju sredstava za investicije.

Predloženu restrikciju investicija trebalo bi sprovesti tako da se utvrde prioriteti, npr. kod investicija iz sredstava federacije

trebalo bi utvrditi prioritete za koje bi trebalo osigurati 100% potrebna financijska sredstva (npr. za one objekte gdje je nemoguće odgoditi realizaciju investicija zbog tehnoloških razloga ili zbog međudržavnih ugovora — Đerdap), dok bi se ostale nepokrivene investicije odgodile za kasniji termin, a od pojedinih bi se moglo čak i odustati. Da je to izvedivo baš na nivou federacije, pokazuje podatak da federacija financira posredstvom Jugoslavenske investicione banke cca 160 raznih investicionih zahvata, od kojih se neki sigurno mogu odgoditi i za kasnije.

Pored naprijed navedenog, investicije se na još jedan način mogu javiti kao uzrok nelikvidnosti. Riječ je o raznim promašenim investicijama, koje kada su završene i puštene u proizvodnju, umjesto očekivanog dohotka proizvode gubitke.

Međutim, kako gubici u privredi nisu specifičnost samo pojedinih novih objekata već pojava na koju nailazimo i u izvjesnom broju »starih« privrednih organizacija, to problem poslovanja s gubitkom u privredi treba posebno razmotriti. Smatram čak da su gubici u privredi drugi po važnosti uzrok rasprostranjene nelikvidnosti u privredi. Takve radne organizacije su u pravilu veliki dužnici koji ne mogu podmirivati svoja dugovanja vjerovnicima, što svakako znatno utječe i na vlastitu likvidnost vjerovnika, čime se lanac nelikvidnosti širi.

Iako gubici iz tekućeg poslovanja u privredi nisu relativno tako veliki, npr. 1968. god., iznosili su svega 2,7% od realiziranog dohotka za raspodjelu cijele privrede, ipak zabrinjava činjenica da su ti gubici posljednjih godina (prema podacima Glavne centrale Službe društvenog knjigovodstva o završnim računima radnih organizacija) u konstantnom porastu, kako to pokazuju ovi podaci:

	u milijunima dinara		
	1966. god.	1968. god.	indeks
— Gubici iz tekućeg poslovanja	379	1600	422,2
— Gubici preneseni iz prethodne godine	955	2183	228,3
— Nepokriveni gubici	1216	3265	268,5

Mnogobrojni su uzroci ovih gubitaka i njihovog porasta. Detaljnija analiza zahtijevala bi posebnu studiju, što prelazi okvire ovog rada. Međutim, neke momente ipak treba posebno istaknuti. To je na prvom mjestu činjenica da neke radne organizacije, odnosno cijele grupacije, konstantno završavaju svoje poslovanje s gubicima. To je prvenstveno željeznički saobraćaj, zatim neke željezare, tvornice celuloze i pojedina poljoprivredna dobra.

Tako prema podacima objavljenim u »Komunistu« od 28. VIII 1969. god. na str. 5. proizilazi da su pojedine radne organizacije iz ovih grupacija ostvarile po završnom računu za 1968. godinu slijedeće gubitke u milijunima dinara:

— Željezničko transportna poduzeća Sarajevo, Zagreb i Beograd	ukupno	377,5
— Željezara Jesenice	— — — — —	52,5
— Željezara Nikšić	— — — — —	190,8
— Željezara Ilijaš	— — — — —	48,2
— itd.		

Ovi rezultati ukazuju da se u poslovanju radnih organizacija ovih grupacija očito nešto mora mijenjati, kako bi se ova žarišta nelikvidnosti u našoj privredi konačno likvidirala. Za one radne organizacije koje zaista imaju perspektivu za daljnje uspješno poslovanje treba osigurati potrebna sredstva za sanaciju, zatim sprovesti reorganizaciju tih poduzeća i primijeniti ostale potrebne mjere za njihovo trajno ozdravljenje. Nasuprot tome, ostale, koje bez perspektive za uspješno poslovanje, iz godine u godinu proizvode gubitke, treba energično likvidirati.

Naravno da se ovo ne odnosi na željeznički saobraćaj, koji čini nervni sistem privrede. Međutim, ni željeznički saobraćaj ne može u nedogled poslovati s gubitkom i biti jedno od žarišta nelikvidnosti, pa stoga treba riješiti njegove probleme (slobodno određivanje tarifa, problem modernizacije, pitanje pokrića gubitka, itd. . .), kako bi mogao rentabilno poslovati.

Međutim, zadržavanje na životu ostalih radnih organizacija koje trajno posluju s gubicima je upravo antireformnska mjera. Treba se, naime, podsjetiti, da je privrednom reformom predviđeno da se izvrši selekcija u privredi, da banke kreditiraju samo propulzivne privredne organizacije, odnosno grupacije i grane, dok u praksi vrlo često imamo upravo obrnuti slučaj. Često pod političkim pritiskom, da bi se isplatili osobni dohoci, a isto tako i da spašavaju svoja sredstva uložena u te radne organizacije putem kredita, banke odobravaju takovim radnim organizacijama nove kredite. Zatim, gotovo redovno, takvim organizacijama u pomoć pristižu i općine, da bi spriječile socijalne probleme porasta nezaposlenosti. Daju sredstva iz rezervnog fonda za sanaciju, i tako se ove radne organizacije — »bolesnici« umjetnim putem održavaju na životu.

A baš takva politika pojedinih banaka i komuna je očito antireformnska, jer umjesto da se krediti osiguraju onim najpropulzivnijim, oni većinom ostaju bez potrebnih sredstava, koja ostaju zaleđena u radnim organizacijama koje posluju čas s gubicima, čas na granici rentabiliteta.

I tako umjesto da se likvidacijom takvih radnih organizacija stvore bolji uvjeti za poslovanje onih propulzivnijih, i ujedno time likvidiraju pojedina žarišta nelikvidnosti, mi u praksi radimo, uglavnom, obrnuto, i time baš stvaramo nova povećana žarišta nelikvidnosti. Međutim, da su sredstva data najperspektivnijim radnim organizacijama, one bi uskoro mogle proširiti poslovanje i tako zaposliti ne samo one koji su privremeno likvidacijom nerentabilnih poduzeća ostali bez posla, već i novu radnu snagu.

Na kraju, u prilog tezi da takova poslovna politika spašavanja nerentabilnih ima antireformski karakter, svjedoči i činjenica da će te gubitke, u krajnjoj liniji, iako posrednim putem, platiti cijela privreda.

Ovi gubici pokrivaju se zapravo najvećim dijelom iz rezervnih fondova te djelomično iz budžeta društveno političkih zajednica. A kako rezervni fondovi u cjelosti, a budžeti najvećim dijelom alimentiraju svoje prihode iz privrede, to ovi fondovi, odnosno budžeti predstavljaju, u stvari, transmisiju za prelijevanje dohotka iz cijele privrede u korist onih radnih organizacija koje posluju s gubicima, a što je očito u suprotnosti s intencijama privredne reforme.

I u drugom slučaju pokriva gubitaka, kada poduzeće dođe pod stečaj, a koji se, kako je već navedeno, vrlo rijetko kod nas primjenjuje, teret gubitaka će i opet, najvećim dijelom, snositi vjerovnici.

Na temelju iznesenog može se zaključiti da gubici u privredi predstavljaju vrlo značajno žarište nelikvidnosti, a njihovo otklanjanje moguće je samo dosljednim provođenjem intencija privredne reforme (selektivno kreditiranje, likvidacija nerentabilnih radnih organizacija, itd. . .).

Da bi se to sprovelo u život i time uvelo više financijske discipline u međusobno poslovanje naših poduzeća, potrebno je mijenjati i postojeće propise o stečajnom postupku. Po postojećim propisima vjerovnik istina može predložiti otvaranje stečajnog postupka, ali budući da nisu decidirano precizirani uvjeti (npr. u kojem roku se otvara stečajni postupak ako nije uspjela naplata blokiranjem žiro računa na temelju sudske presude), to vjerovnik gotovo i nema praktične mogućnosti da zaista i pokrene stečajni postupak, budući da odluku o otvaranju postupka donosi »stečajno vijeće« koje određuje općinska skupština mjesta gdje je sjedište dužnika. Na tu odluku vjerovnici nemaju čak ni pravo žalbe.

S obzirom na to da naše općine većinom sprovedu, kako je već navedeno, politiku spašavanja poduzeća koja posluju s gubicima, jasno je da je opravdana tvrdnja da vjerovnici gotovo i nemaju nikakvih šansi da tim putem dođu do svojih potraživanja. Ako pak općina, odnosno njeno »stečajno vijeće« i dozvoli otvaranje stečajnog postupka, sigurno je da su dugovanja već tolika, da primjenom zakonskog redosljeda naplate obaveza vjerovnicima neće pre-

ostati ništa, već im odluka iz stečajnog postupka može poslužiti samo kao dokumenat za otpis svojih potraživanja.

Odgovarajućim izmjenama ovih propisa, ali koji ipak ne bi smjeli dozvoliti isuviše olako otvaranje postupka likvidacije, sigurno bi se doprinjelo otklanjanju financijske nediscipline u međusobnom poslovanju radnih organizacija, budući bi ove morale više voditi računa da ne preuzimaju olako nove obaveze.

Slijedeći uzrok nelikvidnosti naše privrede jesu za privredu nepovoljni odnosi u sekundarnoj raspodjeli narodnog dohotka. Naime, postojećim instrumentima raspodjele davanja privrede društveno političkim zajednicama, socijalnom osiguranju, osiguravajućim zavodima, komorama, bankama u vidu kamata na kredite, te ostalim učesnicima u sekundarnoj raspodjeli, rastu brže od porasta poslovanja privrede, tako da privredi ostaje sve manje sredstava.

Nakon što su ovi odnosi poslije privredne reforme, u toku druge polovine 1965. i u 1966. godini, izmijenjeni u korist privrede, posljednje 3 godine (1967, 1968. i 1969) ovi odnosi se konstantno pogoršavaju na štetu privrede, kako to pokazuju slijedeći podaci o kretanju narodnog dohotka i pojedinih vrsta obaveza privrede u SR Hrvatskoj (prema podacima SDK o završnim računima radnih organizacija):

VERIŽNI INDEKSI

(prethodna godina = 100)

	1967. god.	1968. god.
1. Narodni dohodak	102,6	113
2. Neke obaveze		
— kamati na kredite	122,2	124
— kamati na poslovni fond	125,7	111
— premije osiguranja	117,5	117
— doprinosi i članarine komorama i stručnim udruženjima	113,8	118
— vodni doprinos	120,0	103
— doprinos za korištenje gradskog zemljišta	109,1	121
— itd.		

Slične tendencije su nastavljene i u 1969. godini, a gotovo isti su odnosi i na nivou Jugoslavije. Treba, međutim, reći da su ovo samo neke, a ne sve obaveze privrednih organizacija, a ni ostale nespomenute obaveze ne pokazuju mnogo povoljnije odnose u korist privrede.

Takvim povećanim zahvatima iz sekundarne raspodjele privredi ostaje manje sredstava, što očito negativno utječe na njenu likvidnost.

Koliko je zapravo učešće privrede u raspodjeli ostvarenog narodnog dohotka, ovdje namjerno izostavljam konkretne brojke zbog defektnosti postojeće metodologije prikazivanja ovih obaveza (npr. stavlja u obaveze i sve poreze na promet, a ne stavlja neke od postojećih obaveza koje privreda stvarno plaća, itd. . . , što, međutim, nije predmet razrade u ovom radu). Međutim, i iz prethodno prikazanih podataka vidi se da obaveze privrede rastu brže od porasta narodnog dohotka, tako da se općenito može konstatirati da je privredi u sekundarnoj raspodjeli 1968. godine ostajalo manje nego li 1966. godine, a otprilike na istom nivou kao i 1965. godine.

U cilju ne samo likvidiranja nelikvidnosti u privredi već prvenstveno u cilju realizacije postavki privredne reforme, neophodno je smanjiti obaveze privrede u odnose proklamirane privrednom reformom. Na taj način privredi će ostajati veća sredstva, što će se pozitivno odraziti na njenu likvidnost. A da bi se mogle smanjiti obaveze privrede, treba opću potrošnju, kao i već ranije spomenute investicije, svesti u realne okvire naših mogućnosti.

Od ostalih uzroka koji su doveli do nelikvidnosti u privredi, ili su ju barem pospješili, iz grupe neadekvatnih rješenja u privrednom sistemu treba svakako još spomenuti i propise o utvrđivanju i raspodjeli dohotka u radnim organizacijama. Ovi propisi sadržani su u Osnovnom zakonu o utvrđivanju i raspodjeli dohotka u radnim organizacijama, koji se primjenjuju od 1. siječnja 1969. godine.

Novi Zakon nije riješio ono osnovno što se je od njega očekivalo, a to je da onemogućući anticipiranu potrošnju.

Po ranijim propisima o utvrđivanju i raspodjeli ukupnog prihoda privrednih organizacija bila je omogućena anticipirana potrošnja tako što su se osobni dohoci, kao i obaveze prema društvenoj zajednici i ostalim učesnicima u sekundarnoj raspodjeli, mogli pokrivati na račun zaliha gotove robe i nedovršene proizvodnje.

Novim zakonom ta je mogućnost ostala i dalje, a čak što više zbog promjena u utvrđivanju dohotka, ta mogućnost je još i povećana.

Tako se novim Zakonom prešlo kod utvrđivanja ukupnog prihoda radnih organizacija s naplaćene na fakturiranu realizaciju,

kao i na priznavanje interne realizacije u ukupan prihod, što sve ima za posljedicu da će u većini radnih organizacija ukupan prihod obračunski znatnije porasti.

Zbog toga, kao i zbog novina u obračunavanju amortizacije i materijalnih troškova, također će porasti dohodak.

Tako sada radne organizacije mogu u određenim granicama amortizaciju i materijalne troškove prikazati u većim ili manjim iznosima, i na taj način smanjiti ili povećati svoj dohodak. To konkretno znači da radna organizacija može obračun amortizacije izvršiti po propisanim minimalnim stopama, ili po povećanim — koje ona sama utvrdi. Slično je i s materijalnim troškovima. Najjednostavnije rečeno, sada je radna organizacija dužna kod utvrđivanja dohotka odbiti od ukupnog prihoda materijalne troškove najmanje srazmjerno realizaciji, a može ih uzeti i u većim iznosima, npr. u cjelosti sve materijalne troškove koji ne zavise o opsegu poslovanja.

Logički slijedi: ako radna organizacija primijeni niže stope amortizacije i samo propisani obavezni dio materijalnih troškova, dohodak postaje veći, kao i obratno. Prema tome, visina dohotka ne zavisi samo od rezultata poslovanja radne organizacije, već i od toga kako je izvršen obračun dohotka. Tako utvrđen dohodak je tzv. »ostvoreni dohodak«, iako bi mu vjerojatno bolje odgovarao naziv »obračunati« dohodak.

Prema tome, vidimo da radna organizacija ima izvjesnog manevarskog prostora za podešavanje dohotka na željenu visinu. Ali to ne znači da ako »na papiru« ostvari veliki »ostvoreni dohodak«, da ima analogno i sredstava na žiro računu.

Ovako »ostvoreni dohodak« u jednoj poslovnoj godini utvrđuje se i raspoređuje završnim računom, te se na temelju toga vrši odgovarajuća raspodjela. No, što se u stvari raspoređuje? Budući da je tokom godine već podijeljen ukalkulirani dohodak, to se sada, zapravo, raspoređuje samo razlika u cijeni, tj. dobit (naravno, ako je ima).

Kako se, međutim, završni račun pravi tek po proteku godine, te tokom cijele godine poduzeće isplaćuje akontaciju osobnih dohodaka, kao i svoje zakonske i ugovorne obaveze na bazi tzv. »ukalkuliranog dohotka«. Ovaj dohodak predstavlja stvarno isplaćene akontacije osobnih dohodaka, kao i plaćene zakonske i ugovorne obaveze tokom godine. A kako se akontacija osobnih dohodaka, i na temelju toga razni doprinosi i slično, isplaćuju, uglavnom, na bazi ostvarene proizvodnje, to praktički znači da su zalihe gotove robe i nedovršene proizvodnje, kao i prodana, a nenaplaćena roba poslužili kao pokriće za isplatu akontacija osobnih dohodaka i spomenutih obaveza, a to je upravo anticipirana potrošnja.

Isplata ukalkuliranog dohotka, koji zbog porasta osobnih dohodaka i odgovarajućih doprinosa pokazuje stalnu tendenciju po-

rasta bez obzira na porast proizvodnje i produktivnosti rada, vrši se iz poslovnih sredstava kojim raspolaže radna organizacija, a također i iz kredita.

Ovakav način utvrđivanja i raspodjele ukupnog prihoda i dohotka radnih organizacija izaziva povećane potrebe za obrtnim sredstvima. Kako radne organizacije nemaju dovoljno vlastitih obrtnih sredstava, time rastu i potrebe za kreditima za ta sredstva. Ako tu dođe do disproporcije, evo žarišta nelikvidnosti.

Koliko ovakav način raspodjele izaziva povećane potrebe za obrtnim sredstvima potvrđuju i slijedeći podaci o kretanju kredita za obrtna sredstva u Jugoslaviji.

	u milijunima dinara
1967. godine	20.539
1968. godine	24.730
1969. godine (mjeseca maja) cca	35.000

Izvor podataka: Institut za spoljnu trgovinu, Beograd »Problemi nelikvidnosti u Jugoslavenskoj privredi«.

To je uzelo tolikog maha da znatan dio radnih organizacija i zasniva svoje poslovanje na »pravu na kredit«. Svoju buduću proizvodnju zasnivaju na stalno novim zaduženjima, a »ostvareni dohodak« na zalihama i fakturama za koje se ne zna kada i da li će uopće biti naplaćene. Međutim, s raspodjelom ovog »ostvarenog«, ali ne još i realiziranog i naplaćenog dohotka poduzeća ne čekaju da na tržištu dođe do stvarne valorizacije uloženog rada.

Kako se iz raspodjele podmiruju ne samo osobni dohoci već i sva davanja ostalim korisnicima iz sekundarne raspodjele, to dolazi do porasta lične i opće potrošnje, do novih investicionih ambicija, ukratko do porasta svih vidova potrošnje, ali vrlo često i bez odgovarajućeg pokrića, što stvara nova žarišta nelikvidnosti.

Sve ovo ukazuje na potrebu mijenjanja propisa o utvrđivanju i raspodjeli ukupnog prihoda, odnosno dohotka privrednih organizacija. Buduće izmjene trebale bi se kretati u pravcu da onemoguće anticipiranu potrošnju, a stvarno ostvareni dohodak, valoriziran na tržištu, trebao bi postati osnova za raspodjelu. Analogno s kretanjem dohotka trebala bi se kretati i ukupna potrošnja.

Zalihe gotove robe i nedovršene proizvodnje trebale bi se tretirati kao investicije za koje bi radna organizacija morala imati osigurana sredstva, bilo vlastita, bilo putem kredita.

Kako u zalihama ne bi bili sadržani osobni dohoci i sva ostala davanja društvenoj zajednici i ostalim korisnicima, to bi zalihe bile opterećene samo s vrijednošću utrošenog materijala. Time

bi se izbjegla anticipirana potrošnja, a radne organizacije bi uvijek vrlo lako mogle rasprodati zalihe nekurentne robe po sniženim cijenama.

Sve ovo predloženo, danas je u uvjetima gotovo opće nelikvidnosti u kojima se nalazi naša privreda, objektivno neizvedivo u jednom kraćem vremenskom razdoblju. Ali, isto tako je činjenica da ćemo u buduće morati u tom pravcu tražiti rješenja.

Pored do sada navedenih uzroka nelikvidnosti, svakako treba još spomenuti i kreditno-monetarnu politiku i s njom povezan bankarski sistem.

Za našu kreditno-monetarnu politiku, nakon privredne reforme, karakteristično je da je morala rješavati vrlo složene, pa djelomično čak i međusobno kontradiktorne zadatke.

Tako je privrednom reformom kao jedan od njenih osnovnih ciljeva postavljen problem stabilizacije (novca, cijena, dohodaka i ekonomskog rasta). U tu svrhu u našoj tekućoj ekonomskoj politici, iz oblasti kreditno-monetarnih odnosa, u prvim godinama nakon reforme (do 1967. godine), dominirala je politika smanjivanja novčane mase i obuzdavanje porasta kredita, što pokazuju ovi podaci o kretanju društvenog proizvoda i novčane mase.

Verižni indeksi, tekuće cijene

(prethodna godina = 100)

	1965. god.	1966. god.	1967. god.
Društveni proizvod	130	124	104
Novčana masa	104	105	97

Izvor podataka: Izvještaji Narodne banke, bilten SDK, kalendar SZS

Ovakvom restrikcijom politikom zaista je postignut izvjestan stupanj stabilizacije, ali je također došlo i do usporavanja privredne aktivnosti. Tada je pred ekonomsku politiku postavljen suprotan zadatak oživljavanja te aktivnosti.

Na monetarnom sektoru poduzimaju se reflacione mjere koje pospješuju ekspanziju kredita. Tako npr. 1968. god. društveni proizvod je porastao za 6% u odnosu na prethodnu godinu, a novčana masa čak za 24%.

Kako se vidi, na polju kreditno-monetarne politike nemamo trajnije dugoročnije koncepcije, već je podešavamo prema trenutnim kratkoročnim ciljevima ekonomske politike, što se svakako mora odraziti i na poslovanje privrednih radnih organizacija.

Treba, međutim, napomenuti da je pred našom kreditno-monetarnom politikom stajao još jedan vrlo delikatan zadatak, a taj je da osigura federaciji, neovisno od redovnih, zakonom predvi-

denih budžetskih prihoda, posebne prihode namijenjene prvenstveno vanbudžetskoj potrošnji federacije.

U tu svrhu služimo se od instrumenata kreditno-monetarne politike prvenstveno tzv. »obaveznim rezervama«. To su sredstva u određenom postotku depozita, koja poslovne banke moraju imati u gotovom u svojoj blagajni, ili pak položena kod centralne banke, tj. kod Narodne banke kao što je kod nas slučaj.

Obaveznim rezervama i povremenim mijenjanjem stopa tih rezervi, regulira se kreditni potencijal banaka. Što su stope više, to je kreditni potencijal banaka manji, i obratno.

Kod nas se te stope često mijenjaju, ali treba napomenuti da spadamo među zemlje s izrazito visokim stopama obavezne rezerve. Na taj način poslovnim bankama ostaje »zaleđeno« (za njihove vlastite plasmane) u prosjeku oko 30% svih kratkoročnih sredstava. Ta sredstva su, kako je već navedeno, kod Narodne banke, a njima se služi federacija za financiranje svoje vanbudžetske potrošnje. Treba još napomenuti da Narodna banka na ta sredstva ne plaća poslovnim bankama nikakove kamate. Međutim, kada je pak obrnuta situacija, kada se poslovne banke služe kreditima Narodne banke, tada joj plaćaju kamate po stopi od 6%. Kada ovoj kamatnoj stopi dodamo još zaradu poslovnih banaka, budući da one ostvaruju svoj dohodak na razlici u kamatnim stopama između aktivnih i pasivnih bankarskih poslova, vidimo gdje je stvarni uzrok visokih kamatnih stopa u našem kreditnom sistemu.

Na temelju prikazanog vidi se, da naša kreditno monetarna politika utiče na nelikvidnost u privredi. Zbog visokih stopa obavezne rezerve znatno je smanjena likvidnost banaka, pa time i cijele privrede, a zbog visokih kamatnih stopa na kredite obaveze radnih organizacija prema bankama su po toj osnovi u stalnom porastu, što dovodi do daljnjeg opterećenja dohotka radnih organizacija, i do osiromašenja privrede, a što doprinosi pojavi nelikvidnosti.

Od instrumenata kreditno-monetarne politike, treba još spomenuti i primjenu reeskontnih stopa,* koje su kod nas u poslovima s Narodnom bankom također izvanredno visoke.

Prihodima ostvarenim po toj osnovi koristi se u najvećem dijelu (5/6 tih prihoda) federacija. I tako reeskont kao instrume-

* Reeskont je bankarska operacija u kojoj jedna banka ustupa drugoj u eskont mjenice, odnosno svoja potraživanja od komitenata.

... »Banka koja podnosi mjenice u reeskont nalazi svoj interes u tome što sredstva koja tako dobiva pridonose njenoj likvidnosti, ili omogućavaju povoljniji plasman. Što se tiče banke koja prima mjenice u reeskont, ona je po pravilu emisiona banka, te ovu operaciju vrši u svojstvu banke banaka, tj. po svojoj funkciji da ostalim bankama u slučaju potrebe, služi kao financijsko zaleđe.« (»Financijski leksikon«, u redakciji dra I. Perišina, izdanje: Informator, Zagreb, 1967. godine, strana 374).

nat kreditno-monetarne politike u našoj praksi, umjesto da doprinosi povećanju likvidnosti banaka, u stvari postaje instrument za ostvarenje posebnih prihoda federacije.

Rješenje ovih problema treba tražiti u smanjenju vanbudžetske potrošnje federacije, smanjenju stopa obavezne rezerve kao i reeskonta.

S područja kreditno-monetarne politike svakako još treba spomenuti, da izlaz iz postojećeg problema nelikvidnosti nikako ne bi trebalo tražiti u novoj emisiji nepokrivenog novca.

Pored toga, prvenstveno bi još trebali utvrditi trajniju koncepciju buduće kreditno-monetarne politike, što je, naravno, nemoguće bez odgovarajućih prethodnih koncepcija cjelokupnog privrednog razvoja.

U vezi s kreditno-monetarnom politikom treba se svakako osvrnuti i na postojeći naš bankarski sistem, koji nizom nedostataka, također, pospješuje nelikvidnost privrede. Imali smo već niz reorganizacija bankarskog sistema, ali gotovo sve bez značajnijih rezultata. Inače, glavni nedostatak našeg bankarskog sistema, pored niza subjektivnih slabosti (npr. neselektivna politika kreditiranja, visoke kamatne stope tako da je moralo doći čak i do njihovog ograničenja od strane SIV-a, orijentacija u plasmanu kredita na kratkoročne kredite, dok su krediti za »trajna obrtna sredstva« sasvim minimalni u ukupnoj masi kredita, itd..) je regionalno neproporcionalan razmještaj bankarskih sredstava, tako da privreda pojedinih naših područja je u tom pogledu u povoljnijem položaju od drugih, što svakako utječe na povećanje likvidnosti banaka i privrede jednih područja, ali zato i na smanjenje likvidnosti na drugim područjima. Očito je da bi rješenju tih problema trebalo posvetiti više pažnje.

Navedenim uzrocima nelikvidnosti nisu iscrpljeni svi. Svaki poremećaj u privrednom sistemu ili neadekvatan potez u tekućoj ekonomskoj politici može direktno ili indirektno utjecati na problem nelikvidnosti. Npr. naš neizgrađen sistem društvenog planiranja omogućuje pojavu multicipliranih proizvodnih kapaciteta, iako ni postojeći nisu u zadovoljavajućoj mjeri iskorišteni, pa naravno da se to mora odraziti na financijske rezultate poslovanja tih radnih organizacija.

Slično je npr. i s našim deviznim i vanjsko-trgovinskim režimom, koji svojim odredbama najviše pogađa baš izvoznike.

To su međutim dublji problemi koji imaju više reperkusije na cjelokupni naš privredni razvoj nego li na samu pojavu nelikvidnosti.

Na kraju, pored do sada navedenih brojnih uzroka sistemskog karaktera, kao jedan od uzroka nelikvidnosti u privredi treba svakako spomenuti i subjektivne slabosti u poslovanju naših radnih organizacija, koje osobito dolaze do izražaja kod raspodjele

dohotka, zatim u nedovoljnom praćenju i analizi tržišta, što ima za posljedicu proizvodnju za skladište, nadalje kroz visoke troškove proizvodnje, itd. . .

Tako se kod raspodjele dohotka vidi tendencija da radne organizacije više pažnje posvećuju osobnim dohocima nego li svojim fondovima. To potvrđuju i neki podaci, kao npr.:

— na području srednjohrvatske makroregije (obuhvaća područje bivših kotareva Zagreb, Karlovac, Sisak, Bjelovar i Varaždin) 1967. godine, u odnosu na prethodnu godinu, društveni proizvod je porastao za 5,1%, narodni dohodak za 3%, prosječan broj zaposlenih je smanjen za 2%, ali je zato iz tekuće raspodjele dohotka poduzeća izdvojeno za osobne dohotke 5%, a isplaćeni neto lični dohoci i lična primanja porasli su za 15%.

U isto vrijeme samo izdvajanja u rezervni fond (obavezni dio) porasla su za 3%, dok su izdvajanja u sve ostale fondove manja nego li 1966. godine, i to kod: rezervnog fonda (neobavezni dio) za 22%, zajedničkih rezervi privrednih organizacija za 21%, poslovnog fonda za 18%, i fonda zajedničke potrošnje za 11%.

Slični su odnosi te godine bili i u cijeloj SR Hrvatskoj. 1968. godine uslijed bržeg porasta društvenog proizvoda i narodnog dohotka ovakve disproporcije u raspodjeli nisu toliko došle do izražaja, ali je činjenica da su i te godine osobni dohoci nešto brže rasli od porasta narodnog dohotka.

Ovaj primjer unutrašnje raspodjele dohotka radnih organizacija nije izuzetak, i potkrijepljuje tvrdnju da radne organizacije više pažnje posvećuju osobnim dohocima nego li fondovima, iako imaju konstantan nedostatak obrtnih sredstava, a nedostatak obrtnih sredstava dovodi do nelikvidnosti.

Isto tako i one radne organizacije koje zbog nedovoljnog praćenja i analize tržišta, visokih troškova proizvodnje, nedovoljne produktivnosti, itd. gomilaju zalihe gotove robe na skladištu, takvim svojim poslovanjem doprinose vlastitoj nelikvidnosti. Isto i s radnim organizacijama koje ne vode računa kome prodaju svoju robu, već u cilju da što više prodaju, prodaju je raznim dubioznim kupcima od kojih će vrlo teško ili čak nikako naplatiti svoja potraživanja.

Sve ovo pokazuje da i radne organizacije moraju više pažnje dobrog privrednika posvetiti svom poslovanju i time doprinijeti povećanju vlastite likvidnosti.

Zaključak

Na kraju ovog razmatranja o problemima nelikvidnosti u privredi, može se rezimirati da je pojava nelikvidnosti u našoj privredi došla upravo do zabrinjavajućih razmjera.

Analizirajući ovu nemilu situaciju, treba prvenstveno naglasiti da je ona posljedica mnogobrojnih uzroka, i izraz dubljih pro-

blema naše privrede i društva. Većinu uzroka treba tražiti u neadekvatnim rješenjima u privrednom sistemu, odnosno u tekućoj ekonomskoj politici, kao i u poslovanju samih radnih organizacija. Kao osnovni uzroci nelikvidnosti javljaju se: nepokrivene investicije, gubici u poslovanju privrednih organizacija, nepovoljni odnosi za privredu u raspodjeli narodnog dohotka, propisi o utvrđivanju i raspodjeli dohotka radnih organizacija koji omogućuju anticipiranu potrošnju, bankarski sistem kao i dosadašnja naša kreditno-monetarna politika.

Među uzroke nelikvidnosti treba još ubrojiti i interne slabosti u poslovanju naših radnih organizacija.

Ukratko, većina uzroka svodi se na to da trošimo više negoli to omogućuju realne materijalne mogućnosti naše privrede.

Da bi se otklonila pojava nelikvidnosti, potrebno je:

1. sve vidove potrošnje svesti u realne okvire materijalnih mogućnosti naše privrede,

2. sprovesti odgovarajuće strukturne promjene u privredi, u kojem cilju treba sprovesti likvidaciju trajno nerentabilnih poduzeća,

3. sprovesti više disciplina u poslovanju poduzeća, posvetiti u raspodjeli unutar poduzeća više brige vlastitim fondovima,

4. sprovesti daljnje usavršavanje privrednog sistema, koji zajedno s tekućom ekonomskom politikom mora biti prilagođen tržišnom karakteru naše privrede zasnovane na samoupravljanju.

Sva ta usavršavanja privrednog sistema, kao i mjere ekonomske politike moraju biti tako podešene da doprinose ostvarenju osnovnih ciljeva privredne reforme, a ne da imaju antireformski karakter, a takvih primjera smo imali u dosadašnjoj našoj ekonomskoj politici.

Takvim rješenjima doprinijet ćemo ne samo likvidaciji pojave nelikvidnosti u privredi, već su to ujedno i bitne pretpostavke za uspješnu realizaciju ciljeva privredne reforme.

Zagreb, 14. IX 1969.